

Oude wijn in nieuwe vaten?

De visie van André Mommen op het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis van het reformisme in de Belgische Werklieden partij 1880-1914.

In een debat over de Belgische arbeidersbeweging, georganiseerd door het Frans Masereelfonds en de Jong-socialisten te Brussel, op 12 september 1980, werd mij de mogelijkheid geboden een aantal kritische bedenkingen te formuleren bij het werk van André Mommen - *De Belgische Werkliedenpartij 1880-1914* (uitgave Frans Masereelfonds, Gent 1980).

Het leek mij nuttig deze kritiek in een artikel voor het V.M.T. te herwerken om dit debat in een breder perspectief te plaatsen.

Een noodzakelijk werk.

Uiteraard stel ik niet in vraag dat het werk van André Mommen nuttig en noodzakelijk was: zoals hij het zelf formuleert, was het de ontbrekende schakel tussen de eerder verschenen werken van Denise Deweerdt en Mieke Claeys-Van Haegendoren, respectievelijk over de geschiedenis van de socialistische beweging vóór 1880 en na 1914.

Het werk van Mommen wordt ons voorgesteld als een beschrijving en een verklaring van het reformisme in de B.W.P.

Mijn kritieken betreffen zowel de onvolledigheid van de beschrijving als de slechts gedeeltelijk geldige verklaring.

Niet "DE" geschiedenis van de B.W.P.

Mommens boek beperkt zich m.i. tot een schets van het reformistisch denken in de B.W.P. (1).

Naast de haast exclusieve behandeling van politieke ideeën, zijn het enkel de grote politieke evenementen (de legendarisch geworden politieke massastakingen voor het algemeen stemrecht), die de aandacht krijgen; bovendien blijft heel deze geschiedenis zich bijna

uitsluitend afspelen op het topniveau inde B.W.P.(nationale kongressen, algemene raad).

Hierdoor gaan volgens mij de volgende elementen verloren die een geschiedenis van de socialistische beweging zou moeten bevatten, (of komen die elementen slechts in onevenwichtige verhoudingen aan bod):

- De praktijk van de B.W.P.: zowel de syndikale, mutualistische als politieke en sociaal-kulturele praktijk in al haar "rijkdom" en verscheidenheid, maar vooral de koöperatieve praktijk (2).

- Parallel met deze kritiek kunnen we stellen, dat door de exclusieve aandacht voor het grote politieke evenement (algemene staking, kongres, verkiezing) de alledaagse, continue, semi- of apolitieke bedrijvigheid van de B.W.P. verwaarloosd wordt.

- Het lijkt mij toch van primair belang dateen dergelijkfenomeen als het reformisme dat vooral gericht is op die "doordeweekse" activiteit niet op een zinnige manier kan verklaard worden, zonder daarvan een diepgaande beschrijving te geven.

- De geschiedenis van André Mommen is er één van grote leiders en naamloze massa's: heel de noodzakelijke tussenschakel van de middenkaders en basismilitanten komt nauwelijks aan bod. Nochtans is het volgens mij vooral deze groep die de stabiliteit of kontestatie van het reformisme bepaalt.

- Zelden verlaatzijn geschiedenis Brussel : heel de ongelijke regionale ontwikkeling in de arbeidersbeweging wordt buiten beschouwing gelaten of gereduceerd tot de heilige drievuldigheid van de Brusselse arbeiders-aristokraten-Waalse revolutionaire arbeidersmassa's-Gentse koöperatieve bakkers.

Verwaarlozing van praktijk en "economische onderbouw", exclusieve aandacht voor ideeën, grote evenementen en personages, André Mommen definieert zo'n geschiedschrijving elders zelf als een klassieke, burgerlijke historiografie. (3) Bovendien slaagt hij er ook niet in een specifieke relatie te leggen tussen de ontwikkeling van de arbeidersbeweging en de sociaal-economische conjunctuur. (4) Dit alles is wel eigenaardig voor iemand die blijkbaar een beroep doet op een marxistisch referentiekader.

Hier kunnen we nog aan toevoegen dat een kwantitatief beschrijvend element ontbreekt, dat men het raden heeft naar de omschrijving van de door hem gebruikte sociologische kategorieën (zie verder bvb. "arbeidersaristokratie", dat hij al te vlug enkele voorbeelden van een bepaalde mentaliteit of opinie generaliseert tot de mentaliteit, de opinie van die groep.

Een verklaring voor het reformisme?

Voor een verklaring van dit eenzijdig beschreven reformisme tracht André Mommen aan Lenins klassieke visie op het reformisme gestalte te geven.

Kort samengevat is deze visie de volgende (5): nadat Lenin aanvankelijk het reformisme had toegeschreven aan de verderfelijke invloed van de burgerlijke intelektuelen in de socialistische beweging (rond 1903), brengt het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (en de daarmee gepaard gaande frustratie over het "verraad" van de Duitse sociaal-demokraten - voor wie hij steeds een bijna kritiekloze bewondering aan de dag had gelegd - hem tot een bijkomende sociologische verklaring. In zijn populaire schets over het imperialisme, die hem een referentiekader en houvast moet bieden voor een begrip van de eerste wereldoorlog, helpt de theorie van de "arbeidersaristokratie" hem het verraad van de S.P.D. verwerken. Het reformisme, "verschijningsvorm van de burgerlijke ideologie en politiek in de arbeidersbeweging" (6) is de ideologie van de arbeidersaristokratie, die beter betaalde laag in de arbeidersklasse, die a.h.w. gekorrumpeerd is door de kruimels die van de rijkge vulde imperialistische winsttafels vallen.

In plaats van deze theorie aan een serieus kritisch en empirisch onderzoek te onderwerpen, zal André Mommen nu trachten van deze opvatting te redden wat er te redden valt.

Laten we hem zelf aan het woord: (7)

1. Dat de arbeidersaristokratie zou "bezoldigd" worden (het beschuldigende "omkopen" laat hij weg) met de overschotten van de imperialistische winsten, vindt hij een "gewaagde stelling". Aangezien hij deze stelling niet kan hard maken metfeitelijk bewijsmateriaal, en tegelijkertijd de leninistische theorie er niet wil van beschuldigen empirisch op drijfzand te berusten, maakt hij er zich vanaf met de opmerking "dat België geen typisch imperialistische mogendheid was".

Een zwak ekskuus...

2. Bij gebrek aan een leninistische definitie van het begrip "arbeidersaristokratie" (het begrip... kan verwarring stichten) krijgen we een aantal algemeenheden voorgeschoteld over de gelaagdheid van de Belgische arbeidersklasse:

"Zeker, ook in België bestond een arbeidersaristokratie. De arbeidersklasse was intern sterk gelaagd, verschillend van oorsprong en karakter. Er waren geschoolde en ongeschoolde arbeiders; er waren arbeiders afkomstig van het platteland en uit andere gewesten of landen".

Hij had hier nog kunnen aan toevoegen dat er mannen en vrouwen, jongeren en ouderen waren... De lezer moet maar raden welk criterium

André Mommen hanteert (8): scholingsgraad, omvang van het loon, bedrijfsstructuur(ambachtelijk of industrieel). Lukraak doet hij een aantal uitspraken hierover, zonder ze concreet te stofferen. (9)

3. Na deze kritieken gaat hij dan weer in crescendo Lenin verdedigen : - "toch gaat de theorie gedeeltelijk op" - om uiteindelijk te stellen dat Lenin gelijk had, door te stellen dat "het reformisme een materiële basis had in de arbeidersklasse". Uiteraard willen we deze marxistische ABC-re-denering niet betwisten.

4. Uiteindelijk blijkt hij enkel voorwat betreft Brussel de invloed van een "arbeidersaristokratie" (1 0) te kunnen konkretiseren, al dient hierbij onmiddellijk te worden opgemerkt, dat ook hier geen systematisch onderzoek naar de sociale origine van de BWP-militanten wordt gedaan. Deze zeldzame gegevens die we krijgen over deze groep zijn bepaald geen voorbeelden van een indrukwekkenden sociologie:

"De geschiedenis van de koöperatie, geschreven door L. Bertrand bevat enige treffende foto's van de arbeidersaristokratie. Hun jas en hoge hoed geven de indruk van hun burgerlijke levensopvattingen en aspiraties."

5. Zijn poging om de theorie van de arbeidersaristokratie te eksporteren naar de rest van België is al evenmin op een ernstige manier gestaafd: ook in Gent heeft André Mommen enkele aristo's ontdekt in de leiding van de beweging. (11)

"Anseele was een notarisklerk die zich had omgeschoold tot typograaf, Ed Van Beveren was huisschilder, P. De Witte was een kleermaker."

En Foucaert, Verbauwen, Seffers, Van Gyseghem, Hardijns, Samijn, De Clerck, Temmerman, Beerblock?

Met manke definities en ander empirisch bewijsmateriaal kan men dit leninistisch heilig huisje niet overeind houden. Een groot aantal marxistische wetenschappers hebben dit reeds begrepen ; sommigen gaan de klip eenvoudigweg omzeilen (12), anderen brengen zulke variaties aan dat men zich uiteindelijk de vraag kan stellen water nog van overblijft.(1 3) Ook Leo Michielsen die het werk van Mommen inleidt, spreekt zijn twijfels uit over deze verklaring: voor hem is het reformisme in de arbeidersmassa geworteld, en gaat die massa slechts heel uitzonderlijk het reformisme kontesteren. (1 4)

Anderen durven het aan de leninistische theorie aan een serieus empirisch onderzoek te onderwerpen en komen dan tot verrassende resultaten. (15)

Uiteindelijk wordt het leninistische schema dan van de hand gewezen als een te "sociologistische" of "ekonomistische" verklaring, en bovendien als een te statische opvatting over klassebewustzijn. (1 6)

Het positieve resultaat hiervan is dat, na 60 jaar lang deze taai legende te hebben aangehouden, men op zoek gaat naar alternatieve verklaringen voor de massabasis van de reformistische sociaal-demokratie. (17)

Zulks kan enkel bijdragen tot een realistisch begrip van de arbeidersbeweging.

In tweede instantie doet André Mommen een beroep op het ontstaan van een arbeidersburokratie als verklarend element voor het reformisme. Hier kunnen we hem beter volgen in zijn redenering, al moeten we zeggen dat een overdreven generalisatie en de afwezigheid van een empirische onderbouw ook hier onmiskenbaar zijn in zijn werk.

Nochtans moeten we hier dan ook een aantal nuanceringen aanbrengen:

- de arbeidersburokratie, het partijapparaat groeit slechts na de toevloed van de massa in een reeds reformistische beweging;
- de arbeidersburokraten worden nietvoornamelijk uit de best betaalde lagen van de arbeidersklasse gerekruteerd.

De vraag is of die ledenmassa bereid was deze instellingen zomaar in de weegschaal te leggen bij een massale beweging, vraag is of die behoudende reflex enkel door egoïstische motieven is ingegeven (failliet van de instelling = verlies van het werk)?

We moeten dringend af van een aantal karikaturale voorstellingen over die arbeidersburokratie die nog een taai bestaan kennen:

- de omvang van die groep; André Mommen citeert ergens een voorbeeld van 280 personeelsleden voor de Brusselse koöperatie omstreeks 1900. Nu zijn die 280 personeelsleden uiterlijk niet allemaal "burokratische manipulators", die als een soort reformistische politieagenten klaar staan om elke massale revolutionaire beweging in te dijken. We beschikken over voldoende gegevens om te stellen dat de gewone broodbakker, vrachtvoerder of bediende van de koöperatie vaak tegen zijn zin moest geprest worden tot propagandistische activiteiten, laat staan dat zij bereid of geschikt waren een rol als manipulator te spelen.

- De levensomstandigheden van die groep; we moeten eindelijk afstappen van het tot in den treure herhaalde beeld van "die vette burokraten" die aanzienlijke voordelen genoten dank zij het bestaan van de reformistische instellingen: exakte gegevens kunnen ons hierbij helpen, al zijn die niet gemakkelijk te vinden of kunnen ze, indien ze bestaan, aanleiding geven tot tegenstrijdige interpretatie: terwijl de extreem-linkse visie het bijvoorbeeld steeds over "aanzienlijke voordelen" heeft, werd de reformistische beweging door het burgerlijke kamp steeds bekritiseerd om zijn "slechte" werk- en betalingsvoorwaarden.

Slot

In de inleiding werd gesteld dat deze kritische bemerkingen enkel de bedoeling hadden een debat open te trekken. Hopelijk wordt het werk van André Mommen niet beschouwd als het definitieve eindpunt van de geschiedschrijving van de BWP voor de eerste wereldoorlog. Andere onderzoekingen zullen ons begrip van de historische werkelijkheid van de arbeidersbeweging moeten aanscherpen.

Deze studie lijkt ons echter meer te moeten streven naar exaktheid en systematiek: de studie van de interne gelaagdheid in de arbeidersklasse kan ons helpen ruwe sociologische korrelaties te nuanceren, bovendien wordt het dringend tijd ook in de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging meer sociaal-kwantitatief werk te gaan leveren (kwantitatieve studie op het gebied van stakingen, ledenbeweging, verkiezingsresultaten o.a. van "sociale" verkiezingen; verkiezingen, werkrechtsciraden en werk- en nijverheidsraden.

We moeten ook dieper gaan graven: ons meer richten op de studie van de praktijk dan van de ideologie van de arbeidersbeweging, ons richten op diepgaande regionale, sektoriële monografieën, en het biografisch onderzoek naar de militanten van de arbeidersbeweging massaal en systematisch aanpakken.

Met de hulp van een degelijk logistiek apparaat (1 8) zullen we zo uiteindelijk in staat zijn al deze onderzoeksresultaten tot een synthese te brengen, waarbij komparatieve studie zeer belangrijk zal worden, een synthese die in een nauwe relatie tot de makro-sociaal-ekonomische realiteit moet staan.

1. En daarmee is het de opvolger van de reeds eerder verschenen schetsen van coLE, DRoz, CLAUDE RENARD, LEO MICHIELSEN en tenslotte MARCEL LIEBMAN.
2. Zijn aandacht voor de koöperatieve "onderbouw" van de reformistische ideologische "bovenbouw" beperkt zich tot een paar lukraak gekozen anekdotes die de "kruideniers-mentaliteit" moeten stotteren.
3. zie zijn *"Arbeidersbeweging en Geschiedenis"* in Tijdschrift van de V.U.B. (1978-1979)20,1 - p. 102-124.
4. Afgezien van de tot vervelens toe herhaalde algemene korrelatie tussen de opgaande koniunktuur na 1895 en de opkomst van de sociaal-demokratische massa-organisaties. "Het is

een algemene stelling die nader onderzoek eist", zegt hij zelf, zonder echter dit onderzoek ook maar te beginnen (in de originele doktrale versie, deel IV, p. 18), boek p. 286.

5. Ik baseer mij voor deze samenvatting op: HARMSEN, Oer. *Lenin, filosoof van de revolutie* - 1970, Wereldvenster, Baarn, p. 156, e.v.

WEBER Henri, *Marxisme et conscience de classe* - 1975, Union Générale d'éditions - Paris, p. 239 e.v.

6. Zoals Mommen het definieert in zijn doktrale (deel IV, p. 3) aan de hand van een Oost-Duits Marxistisch-Leninistisch woordenboek.

7. In het slot van zijn werk p. 248. Uitgebreider in zijn doktrale - deel III - "*Theoretische conclusies*".

8. Ook een beroep doen op de originele doktrale versie helpt ons hier niet vooruit.

9. vb, "Deze (ambachtslui) verdienen hoger loon dan ongeschoolde arbeiders - b.v. mijnwerkers en havenarbeiders

Deze ambachtslui hadden beter onderwijs genoten...".

10. Hier de groep ambachtslul in kleine bedrijfjes die luxeproducten voortbrengen voor de meer goeode burgerij.

11. p.245.

12. Dit is bv. kenschetsend voor MARCEL LIEBMAN die de kwestie zowel in "*Le léninisme sans Lénine*" als in "*Les socialistes belges 1880-1914*" onaangeroerd laat.

13. MANDEL E., *Inleiding tot het marxisme*, 1977, Brussel.

14. Zie ook MICHIELSEN, L, *Omtrent het reformisme*, in: *VM.T IX*, 1975, 3, p. 72-77 en vb. in *Geschiedenis van de Europese arbeidersbeweging*: terecht stelt hij dat die "theorie het ontstaan van het ondermaatse kristelijke reformisme niet verklaart".

15. FLECHTHEIM, O., *Le parti communiste allemand sous la république de Weimar*, 1972. Paris.

16. Een kritische bespreking uit marxistische hoek bij HENRI WEBER. "*Marxisme et conscience de classe*". Een interessante visie op het dynamische evolueren van het klassebewustzijn bij MAN N, M., *Klassebewustzijn en revolutionair perspectief*, 1913. Boom.

17. Een interessantvoorbeeld lijkt hetwerkvan BERN D RAB E te zijn "*Der Sozialdemokratische Charakter. Drei Generationen aktiver Parteimitgliedcr in einem Arbeiter-vierte*C Campus-Verlag - Frankfurt - New York 1978,202 blz. BERND RAB E heeft getracht de opvatting van OSKAR NEG T over het "*Proletarische Kamp*" (het defensieve karakter van de sociaal-demokratie) concreet gestalte te geven door een toepassing van "*oral history*"-technieken bij sociaal-demokratische partijleden in de arbeiderswijk Linden bij Hannover. Zie bespreking van het werk door MARCEL VAN DER LINDEN in "*De Internationale*" nr. 24, januari 1980, p. 33-36. Marcel Van der Linden breekt hierin een lans vooreen onderzoek "vanuit de werkelijke mensen en niet vanuit schema's die aan de menselijke werkelijkheid worden opgedrongen. Een begrip als klassebewustzijn wordt... meestal erg objectivistisch gehanteerd, als iets wat je kunt hebben of niet."

Klassebewustzijn wordt gezien als een resultaat en niet als een proces.

18. Ik denk hier vooral aan de uitbouw van het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging en aan het verderzetten en vervolledigen van de bibliotheek van de socialistische arbeidersbeweging, begonnen door Denise Deweerdt.